

SLOVENSKO GLEDALIŠČE V CLEVELANDU: ZAČETKI, RAZCVET IN KONEC

Jerneja Petrič

COBISS 1.01

Francoz Michel-Guillaume-Jean de Crèvecoeur, ki je po izselitvi v Ameriko spremenil ime v J. Hector St. John, je leta 1782 v svojih znamenitih *Pismih ameriškega farmerja* (*Letters from an American Farmer*) med drugim zapisal tole:

Ubi panis ibi patria, is the motto of all emigrants. What then is the American, this new man? He is either an European, or the descendant of an European, hence that strange mixture of blood, which you will find in no other country. I could point out to you a family whose grandfather was an Englishman, whose wife was Dutch, whose son married a French Woman, and whose present four sons have now four wives of different nations. *He* is an American, who, leaving behind him all his ancient prejudices and manners, receives new ones from the new mode of life he has embraced, the new government he obeys, and the new rank he holds. He becomes an American by being received in the broad lap of our great *Alma Mater*:¹ Here individuals of all nations are melted into a new race of men, whose labours and posterity will one day cause great changes in the world. (Crèvecoeur 1782: 39)

Zgornja misel je, kot vemo, osnova tako imenovane teorije topilnega lonca, ki je doživela svoj razcvet prav v času, ko so slovenski priseljenci množično zapuščali slovenske pokrajine v nadi, da si v Ameriki najdejo svoj košček sreče, to je med leti 1890 in 1918 oz. 1924. In čeprav povprečni slovenski priseljenec v ZDA najbrž nikoli ni slišal ne za Crèvecoeurja ne za dramatika Israela Zangwilla, ki je udejanil Crèvecoeurjevo misel v drami *The Melting Pot* (1908), so vsi prav kmalu občutili posledice ideje o topilnem loncu. Od njih se je pričakovalo, da se bodo otresli starokrajskih običajev in sprejeli anglosaške institucije, kulturo in jezik. Priseljenci so se branili, kot so vedeli in znali. Najbolj očitna obramba je bilo naseljevanje v strnjene slovenske kolonije oziroma naselbine, ki jih poznamo že iz časa pred 1890, v petdesetih in šestdesetih letih v Calumetu (Michigan), Brockwayu (Iowa), Chicagu, Omahi (Nebraska), Jolietu in New Yorku (Govorchin 1961: 38), pozneje pa so nastale velike kolonije v Clevelandu, Chicagu, Pittsburghu in še marsikje. Vemo, da je bila pretežna večina slovenskih priseljencev kmečkega porekla in da je bila stopnja njihove izobrazbe zelo nizka. Velika večina jih je končala le nekaj razredov osnovne šole, redki posamezniki so v domovini končali razred ali dva gimnazije ali realke, popolno srednjo šolo so končali zgolj nekateri. Visoko izobraženih praktično ni bilo, če odštejemo

¹ Crèvecoeur pod tem pojmom ni razumel Univerze temveč Domovino.

duhovnike-mišjonarje. Vse to seveda pomeni, da so v Ameriki lahko dobili najtežja fizična dela, medtem ko so se redki pol-izobraženci radi oprijeli časnikarstva, ki je predstavljalo pomemben steber v obrambi pred asimilacijo in čigar začetki segajo v leto 1891, ko je Anton Murnik v Chicagu in Towru (Minnesota) pričel izdajati *Amerikanskega Slovenca* in so mu nato sledili premnogi drugi; njihovo skupno število je bilo okoli sto časopisov, revij in letnih publikacij – koledarjev. Omenjene publikacije so izhajale v slovenskem jeziku, nekatere knjižnem in druge v narečju. Jezikovna kultura je bila na nizki ravni. Slovensko-ameriški časnikar in pisatelj Janko N. Rogelj govori o tem v svojih *Spominih*, kjer pravi: »Vem kakšen je slovenski jezik naših ljudi v Ameriki. Babilonska mešanica različnih slovenskih narečij (...) Meni so rekli, da govorim »gosposko««. (Rogelj: 403)

Fizična ločitev od domovine in različni časi priselitve so povzročili zmedo tudi na področju knjižnega jezika:

Sam se spominjam, ko sem pričel pisati v revijo *Čas*. Urednik Frank Kerže je prišel v Ameriko leta 1902. Torej je prinesel s seboj slovenski knjižni jezik, katerega so takrat govorili v Ljubljani. Jaz sem prišel v Ameriko 1913 (...) Podlaga Keržetovega jezika sta bila Pleteršnik in Levec (...) Moja podlaga je bilo učenje jezika, katerega sta učila profesor(ja) Malnar in Detela. (Ibid.)

Poleg fizične ločitve od domovine je dodaten asimilacijski pritisk povzročilo neizogibno menjavanje generacij. Medtem ko so se priseljenci prve generacije večinoma slabo, nekateri le za silo, naučili angleško, je bilo za drugo generacijo znanje angleščine samoumevno, saj so morali v angleške šole. Dvojezičnost teh mladih ljudi pa je povzročila nadaljnje slabenje starih tradicij. Poznamo ugotovitve strokovnjakov, da so se priseljenci druge generacije praviloma sramovali svojega porekla, o čemer priča tudi slovensko-ameriška pesnica Rose Mary Prosen v svojem eseju »Looking Back: Newburgh«, kjer pravi:

Alas, however, I refused to speak Slovenian. What was a Slovenian? A hun-
kie. A greenhorn. A dumb Slav. »You sound like you just got off the boat,«
another boy had said to me once. I became ashamed that my parents spoke
»funny«; that we laughed too loud; that we drank homemade wine; that our
walls were wallpapered in flower patterns; that we grew our own vegetab-
les; that my father raised chickens in our garage; that he constructed his
children's beds out of scrap wood with his own hands; that he repaired all
our shoes in our basement; that my mother never sat down to eat dinner with
us (she cooked, served, ate when everyone was finished); that our clothes
and curtains and towels were homemade, some of them out of feed bags
from the local granary; that stockings and worn clothing were never thrown
away but given to my uncle who transformed them into rag rugs; that we
had linoleum floors; and, I suspect, there were other more subtle aspects of
that early life which I tried to reject but cannot remember. (Prosen 1976: 3)

Takšne kaotične razmere so povzročile še močnejšo potrebo po skupinski identifikaciji, za kar časopisi niso več zadoščali. Po eni strani so zavedni posamezniki pričeli

vzpodbujati k literarnemu ustvarjanju in odziv je bil, kot vemo, presenetljiv. Po drugi strani pa je ustanavljanje podpornih organizacij, kakršni sta bili na primer SNPJ ali KSKJ združevalo velike množice priseljencev in njihovih otrok. Asimilacijski pritiski so sprožili vrsto dejavnosti znotraj teh organizacij, ki naj bi pomagale ohraniti drugo generacijo slovenskih Američanov slovensko. Tako so leta 1938 začeli ustanovljati mladinske krožke, tako imenovane Juvenile Circles, znotraj SNPJ, ti pa so prirejali različne dejavnosti, tudi dramske krožke. Pri nekaterih društvih SNPJ so organizirali šole slovenskega jezika, še zlasti tam, kjer so imeli pevske zборе in dramska društva. Tako se je znamenita slovenska šola pri Slovenskem narodnem domu v Clevelandu razvila iz potrebe usposobiti zadostno število igralcev za dramsko društvo »Ivan Cankar«. Vatro J. Grill se v svojih memoarih *Med dvema svetovoma* spominja:

Omenil sem že slovensko šolo in njena prva »učitelja« Avgusto Danilovo in Edwina Primožiča.² Po njegovi prerani smrti pa so poučevale Antoinette Simčič, Mary Grill-Ivanusch, Josephine Petrič in Jennie Kennick. Dvoje razredov za odraslo mladino smo poučevali trije: pevski učitelj in pesnik Ivan Zorman, Louis F. Truger in jaz. Ker primernih učnih knjig ni bilo, je moral vsak učitelj improvizirati, najti svoj način poučevanja. Jaz npr. sem veliko uporabljal knjigo *Vodniki in preroki* Ivana Laha. (Grill 1979: 421-2)

Grill nadalje omenja, da so v Clevelandu zgledu SND slovenske šole sledili še pri Slovenskem delavskem domu ter v Slovenskem domu, oba v Collinwoodu.

Dramske skupine med slovenskimi priseljenci so se praviloma razvile iz pevskih društev; nekatera so hitro ugasnila, druga pa so bila bolj trdoživa, praviloma tam, kjer je bilo zaledje močnejše. Kje in kdaj je nastalo prvo dramsko društvo, danes ni mogoče z zanesljivostjo trditi, saj so nekatera društva o svojem delovanju vodila zapisnike, druga pa ne. Tako Zavertnik kot prvo dramsko društvo med Slovenci v ZDA omenja pevsko društvo »Zora« iz Clevelanda, ustanovljeno 1897, ki je junija istega leta spremenilo ime v »Slovenski Sokol«. Do leta 1910 Zavertnik navaja še 16 društev, od katerih so nekatera obstala le kratek čas (Zavertnik 1925:) V dvajsetih in tridesetih letih preteklega stoletja so bila ustanovljena tudi dramska društva, ki so obstajala najdlje in so predstavljala kakovostni vrh slovenske dramatike v ZDA: »Ivan Cankar« (1919-1955, formalno razpuščeno 1962), »Anton Verovšek« (ustanovljen 1924 kot d.d. »Adrija«, še istega leta preimenovan – 1955) pa »Lilija« (ust. 1919), »Naša Zvezda« (ust. 1930) in dramski odsek kluba št.1 Jugoslovanske socialistične zveze iz Chicaga (ust. 1903 ali 1904). Vatro Grill se spominja, da so v Clevelandu in okolici delovale številne dramske skupine:

Triglav, ki je oral ledino na tem polju vzporedno z društvom Lunder-Adamič, potem pa zaspal, se je z otvoritvijo S.N.doma prebudil in uprizoril kakega pol ducata predstav, nekaj tudi v angleškem jeziku, potem pa obmolnil. Vrsto let je bila aktivna Lilija pri Slovenskem domu na Holmes Avenue, prav tako tudi Adrija pri Slovenskem društvenem domu na Recher Avenue v

² Oba sta poučevala v začetku dvajsetih let; Danilova je prišla v ZDA za dobro leto dni 1924.

Euclidu. Omeniti moram nadalje Cvet in Balkan pri Slovenski delavski dvorani na Prince Avenue ali »na Jutrovem«, kakor se je takrat reklo, Našo zvezdo pri dvorani fare Sv. Kristine v Euclidu, Iskro pri S.N.domu na St. Clair Avenue, socialistične klube – št.27 na St. Clair Avenue, št. 49 v Collinwoodu in št. 28 na Prince Avenue. Tri zelo dobre in uspele predstave je uprizoril v S. N. domu pod režijo Jožeta Grdine Pasijonski klub.³ (426)

Leta 1948, ob 25-letnici dramskega društva »Anton Verovšek«, je Louis Kaferle za clevelandski slovenski list *Enakopravnost* napisal spominski članek, kjer med drugim pravi:

Prva predstava, dne 19. februarja 1924, *Če sta dva*, se je vršila v Stanešičevi dvorani in tam so bile dane tudi predstave: *Dan sodbe*, *Županova Micka*, *Naša kri*, *Čarodejna brivnica*, *Dve teti*, *Zamorec*, *Rdeči nosovi*, *Planšarica*, *Mati*, *Vihar v temi*, *Pozabljivost*, *Pesek v oči*, *Škrati*, *Španska muha*, *Prostozidarji*, *Breme*, *Čarlijeva teta*, *O ta maček*, *Krivda žene*, *Madame Bonivard*, *Ob sončnem zahodu*, *Veleja*, *Kje je meja*.

V Slovenskem delavskem domu: *Testament*, *Sin*, *Vdova Rošlinka*, *Pogodba*, *Begunka*, *Ljubezen treh kraljev*, *Peg*, *srček moj*, *Magda*, *Čevljar baron*, *Urarjev klobuk*, *Višnjeva repatica*, *Vedno raztresena*, *Tomažkove neprilike*, *Volkovi*, *Breme*, *Županova Micka*, *Užitkarji*, *Miklova Zala*, *Lumpacij Vagabund*, *Razvalina življenja*, *Mlinar in njegova hči*, *Krivoprisežnik*, *Učenjak*, *Kdo je mrtev*, *Lažizdravnik*, *Lepa Vida*, *Stari grehi*, *Napoleonov samovar*, *Veleja*, *Trije vaški svetniki*, *Veleturist*, *Mrak*, *Glavni dobitek*, *Prisega opolnoči*, *Moč uniforme*, *Rdeče rože*, *Maksel*, *Radikalna kura*, *Razkrinkana morala*, *Poročna noč*, *Cigani*, *Deseti brat*, *Štiri tedne v nebesih*, *Rokovnjači*, *Vaška Veneta*, *Seniorita Rosita*, *Kamnolom*, *Kralj na Betajnovi*, *Na dan sodbe*, *Pred poroko*, *denar*, *Micki je treba moža*, *Zakonske homatije*, *O ta vražji fant*, *vražja vdova*, *Tri zamujene ure*, *Domovina gori*. Vseh predstav. (89)

Režiserji: Gustav Kabay, Vincent Coff, Marjan Urbančič, Frank Česen, Boris Paulin, Peter Šter, Joe Godec, Louis Kaferle, John Steblay.

Največ scenarijev je napisal Anton Dolinar, tudi V. Coff in drugi. (423-4)

Iz zgornjega poročila je razvidno, da je bil repertoar kar se da pisan. Ker ni navedbe avtorjev, je nekaj besedil težko ali nemogoče identificirati.⁴ Vsekakor pa je jasno, da gre tako za dramska besedila, za priredbe proznih besedil za oder (npr. Jurčičev *Deseti brat* domnevno v Govekarjevi priredbi za oder), za otroške igre in operete oz. igre s petjem (npr. *Čevljar Baron*). Opazen je delež tako imenovanih veseloiger, s katerimi

³ Predstav je bilo v resnici pet, prva leta 1930, nato 1932, 1933, 1950 in 1951 – vsakokrat so uprizorili Pasijon Frana S.Finžgarja.

⁴ Za izdajo Grillovih memoarov leta 1979 sem po Grillovem osnutku pripravila dodatek z naslovom »Kulturni pregled: Cleveland in okolica od 1919 do 1956«, kjer so naveden predstave posamičnih dramskih skupin v Clevelandu po letih in kjer sem, kolikor je bilo mogoče, rekonstruirala avtorje dramskih besedil.

so želeli ugoditi povprečnemu okusu. Ker vemo, da je večina slovenskih gledališč izšla iz pevskih društev, ni težko razumeti neločljive povezanosti dramatike s petjem.

Nekoliko drugačno sliko bi dobili, če bi analizirali vse uprizoritve dramskega društva »Ivan Cankar« (glej opombo) v Clevelandu. Društvo »Ivan Cankar« si je prizadevalo za nekoliko višji nivo, saj je njihov delež »resnih« iger v primerjavi z veseloigrami večji, vključeval je veliko del slovenskih klasikov, od Cankarja do Levstika, imeli pa so tudi več posluha za ameriško stvarnost in svetovljanstvo nasploh, saj so v repertoar vključili tudi dela ameriških avtorjev: leta 1933 *Roksi* (Barry Conners), leta 1934 *Turške kumare* (Max Neal, Max Ferner), ter dela nekaterih evropskih dramatikov npr. *Naš gospod župnik* (A. de Lorde in P. Chaine), Oscarja Wilda *Pahljača gospe Windermere*, Tolstojev *Moč teme*, Wildovo *Salome*, Nušičevega *Navadnega človeka*, Vojnovičev *Ekvinokij* in podobno. V repertoar so uvrščali tudi dela slovenskih Američanov, tako so leta 1939 uprizorili dramo Andreja Kobala *Denar*, leto dni kasneje pa še *Naše domače tujce* istega avtorja. Uprizorili so tudi *Voljo* in *Gospodarja* Etbina Kristana. Od srede dvajsetih let dalje (ni natančnega podatka) so občasno uprizarjali tudi igre v angleščini, s katerimi so želeli pritegniti angleško govoreče predstavnike druge generacije kot tudi neslovenske Američane. Uprizorili so angleški prevod Cankarjevega *Pohujšanja v dolini Šentflorijanski* (delo slavista Anthonyja J. Klančarja), delo *His Model Wife* neznanega avtorja, *Bachelor Buddies* (prav tako neznan avtor), Evelyn Northrop *The Professor Proposes*. Pri društvu »Ivan Cankar« izstopa tudi skupina mladih igralcev, ki so občasno uprizarjali igre za mladino od leta 1924 dalje, ko so uprizorili Humperdinckovo priredbo *Janka in Metke*, Tucićevo *Amerikanko* (v prevodu Edwina Primožiča) ter Pavla Golije *Petrčkove poslednje sanje*, občasno pa je s predstavami za otroke nastopala tudi Mladinska šola SND. Predstave mladih igralcev so bile neredne, med leti 1926 in 1928 ni bilo (po Grillovih spominih) nobene. Božičnice so tako uprizarjali večinoma kar odrasli igralci.

Igralci dramskega društva »Ivan Cankar« so bili nadvse ambiciozni, prav tako režiserji (Joseph Skuk, A. Danilova, Etbin Kristan, Louis F. Truger, John Stebly, Ralph Danilo, Antoinette Simčič, James W. Mally, Rudy Widmar in Vatro Grill). Tako so v letih 1924-5 gostili slovensko dramsko igralko Avgusto Danilovo, ki jih je uvajala v skrivnosti umetniške igre, režije, kostumografije in vsega ostalega, kar sodi h gledališču, bila pa je tudi igralka in režiserka.

Posebnost slovenskega gledališča med priseljenci v ZDA je tudi odsotnost resne gledališke kritike. Poročila o gledaliških predstavah so se sicer redno objavljala v časopisju, a bila so predvsem hvalospevi igralcem in zahvala njihovemu trudu.

Grill poroča, da so slovenska gledališča v Clevelandu umolknila po letu 1954 oziroma 1955. Poglavitni razlog je bilo pomanjkanje igralcev. Stari so odhajali v pokoj ali umirali, naraščaja ni bilo. Kot zadnjo predstavo društva »Ivan Cankar« Grill v memoarih omenja veseloigro s petjem v treh dejanjih *Radikalna kura gospoda Bombeka* (avtorja Rudolfa Doboviška, J. P.), ki je bila uprizorjena 20. februarja 1954. Navaja še, da so vsega skupaj uprizorili 137 dramskih del, s ponovitvami pa okoli 150. Že iz tega podatka izhaja dejstvo, da je večina uprizoritev bila zgolj premiernih

brez ponovitve. Kot zadnjo predstavo društva »Anton Verovšek« Grill navaja komedijo v treh dejanjih *Zakonske homatije*, uprizorjeno na odru Slovenskega delavskega doma 23. oktobra 1955. Iz že omenjene preglednice uprizoritev v Clevelandu med leti 1919 in 1956 je lepo razvidno, kako se je z leti zmanjševalo letno število premier, dokler ni slednjič obstalo na eni sami uprizoritvi letno v začetku petdesetih let. Iz pregleda uprizoritev drugih dramskih skupin posebej zbode v oči dejstvo, da se naslovi nekaterih uprizoritev (prednjačijo veseloigre s petjem) ponavljajo. Očitno so si odri med sabo izmenjavali uspešnice in očitno je bilo občinstvo zvesto »svoji« dramski skupini.

Na koncu velja omeniti še, da so tudi v Clevelandu obstajale politično angažirane dramske skupine, že omenjeni socialistični klubi (najbolj opazna podružnica je bila sicer Klub št.1 JSZ v Chicagu), katerih uprizoritve so šle v smer delavskega gledališča, po drugi strani pa je že omenjeni Pasijonski klub uprizarjal zgolj dela z religiozno vsebino. Ostali odri so bili bolj ali manj ideološko nevtralni, čeprav bi iz natančnega pregleda repertoarja prejkone lahko zaključili, da so bili nekateri za malenkost bolj »desni« in drugi »levi«.

In kako je danes? Slovensko gledališče potomcev starih priseljencev v ZDA praktično ne obstaja več. Slovenska beseda še živi pri pevskih zborih, *Jadraniu* in *Zarji*, gospa Cilka Dolgan si prizadeva vključiti slovenska besedila tudi v otroški krožek SNPJ (pesmice), podobno velja za folklorno skupino *Kres*. Govorjena beseda je še živa v gledališki dejavnosti povojnih priseljencev, ker še živijo priseljenci prve generacije; ti uprizorijo eno predstavo letno. Slovensko pesem gojita tudi njihova zbor *Korotan* in *Fantje na vasi*.⁵ Gledališče v najožjem pomenu besede pa je doživelo svoj vzpon in razcvet v dobi, ko je bil prvi rod slovenskih priseljencev najbolj vitalen in je verjel, da je z živo slovensko besedo mogoče zaustaviti kolo časa. Ko so glavni nosilci gledališke dejavnosti v Clevelandu omagali, naraščaja ni bilo in oder je zamrl. S precejšnjo mero verjetnosti bi bilo mogoče sliko iz Clevelanda posplošiti na celotne ZDA, razlike bi bile le v odtenkih.

LITERATURA

- Crèvecoeur, J. Hector St. John. *Letters from an American Farmer*. 1782. New York: Dutton, 1957.
- Grill, Vatroslav. *Med dvema svetovoma*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1979.
- Prosen, Rose Mary. »Looking Back«. *Growing Up Slavic in America*. Ur. Michael Novak. New York: EMPAC, 1976.
- Rogelj, Janko N. *Spomini, I-IV*. Neobjavljen tipkopis.

⁵ Vse gornje podatke je posredovala Florence F.Unetic.

SUMMARY

SLOVENE THEATRE IN AMERICA: BEGINNINGS, FLOWERING AND END

Jerneja Petrič

Certainly no average Slovene immigrant to the United States, whatever the reasons for his emigration over a century ago, had ever heard of Crèvecoeur's *Letters of an American Farmer* nor of the concept of assimilation known nowadays as *melting pot*. However, sooner or later he became aware of the implications of the above idea as more and more pressure was applied on him to cast off his foreign ways and embrace Anglo-Saxon institutions, culture and language. On the other hand he was submitted to other forms of pressure such as the economic hardships, the physical separation from homeland, the inevitable progression of generations with the resulting weakening of the old traditions. The first generation immigrant, aware of the flux of time, struggled to retain part of his cultural heritage. Within the circumstances a need of group identification began to be felt very strongly whereby stage became a welcome arena for immigrants who were searching to determine their position vis a vis mainstream American culture. First there appeared the singing choirs – for singing is a natural gift which does not necessarily require advanced education – whereas the first dramatic performances of Slovene Americans date back to 1900: Cleveland singing society »Sava« staged a play soon to be followed by other groups in Pennsylvania, Wisconsin, Illinois and elsewhere. In the 1920s, some theatrical companies, all of them amateur repertory theatres, raised above the level of others. A professional Slovene actress was hired to give classes in dramaturgy to actors, directors and others as well as demonstrate proper speech, mimicry and movement on stage; repertory selection was less random and favored »difficult« classics besides popular plays. The paper concentrates on the »golden age« of Slovene American theatre, focusing on three repertory theatres: »Ivan Cankar« and »Anton Verovšek« from Cleveland and »Dramski odsek kluba št. 1 JSZ« from Chicago. It seeks to analyze their activity on the basis of personal memoirs of some participants, repertories, newspaper reviews of performances, anniversary bulletins and the like. After the flowering of Slovene American theatre there followed a decline in the 1930s and later. The inevitable progression of generations whereby younger Slovene Americans no longer spoke Slovene brought an end to Slovene theatre. Whereas dramatic societies gradually died away, some singing choirs have persisted until the present time.